

فہنگ زیارت

جواد محدثی

زیارت رجبیه

ماه پربرکت رجب، از ماه‌های بافضیلتی است که زیارت خانه خدا و عمره رجبیه یا زیارت قبور امامان معصوم علیهم‌السلام در آن سفارش شده است. حرمت جنگ در ماه رجب به عنوان یکی از ماه‌های حرام نیز شأن والای این ماه را نشان می‌دهد. نیز بر زیارت ائمه علیهم‌السلام به ویژه حضرت اباعبدالله علیه‌السلام در ماه رجب بسیار سفارش شده است.

در روایتی از حسین بن روح (یکی از نواب اربعه امام زمان عج) نقل شده که هرگاه در ماه رجب به زیارت هر یک از معصومین رفتی و در هر یک از حرم‌های امامان و مشاهد شریفه بودی، چون داخل شدی، به شکرانه این توفیق، این دعا را بخوان: «الحمد لله الذی اشهدنا مشهداً اولیائیه فی رجب...» خدا را سپاس که در ماه رجب، توفیق دیدار اولیائش را برای ما مهیا ساخت و حقی را که آنان بر گردن ما دارند، بر ما واجب ساخت. درود خدا بر محمد و خاندان برگزیده و جانشینان او. خدایا! همچنان که ما را در مزارشان حاضر ساختی، در قیامت هم ما را با آنان محشور کن.^۱

«زیارت رجبیه» زیارتنامه‌ای است که در این ماه، خطاب به سیدالشهداء علیه‌السلام خوانده می‌شود و در کتب دعا و زیارت آمده است و مخصوص شب اول رجب، شب نیمه رجب و روز نیمه شعبان است و چنین آغاز می‌شود: «السلام علیک یابن رسول الله...»^۲ در ادامه این زیارتنامه، متنی خطاب به شهدای کربلا با ذکر نام یکایک آنان آمده که شامل ۷۵ اسم مبارک است و برخی هم آن را زیارت ناحیه مقدسه می‌دانند.^۳

«زیارت رجبیه» زیارتنامه‌ای است که در این ماه، خطاب به سیدالشهداء علیه‌السلام خوانده می‌شود و در کتب دعا و زیارت آمده است و مخصوص شب اول رجب، شب نیمه رجب و روز نیمه شعبان است.

زیارت عاشورا

روز عاشورا، روز سوگ بزرگ اهل بیت و شیعه است و یکی از بافضیلت‌ترین اعمال در این روز، رفتن به زیارت قبر امام حسین علیه السلام و تجدید عهد با آن پیشوای شهید یا خواندن زیارت عاشورا از راه دور است. امام صادق علیه السلام فرمود: «من زار الحسین یوم عاشورا و جبت له الجنة»؛ هر کس در روز عاشورا امام حسین علیه السلام را زیارت کند، بهشت برای او واجب است. در حدیث دیگری ثواب زیارت آن حضرت در روز عاشورا را برابر با ثواب جهاد کسی دانسته که پیش روی امام حسین علیه السلام در خون خویش غلتیده باشد.^۵

متن زیارتنامه‌ای هم که در روز عاشورا و در همه ایام سال خطاب به امام حسین علیه السلام و شهدای کربلا خوانده می‌شود و از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده، به «زیارت عاشورا» شهرت یافته و مداومت بر خواندن آن در هر روز، ثواب و برکات بسیاری دارد، با عبارت «السلام علیک یا ابا عبدالله، السلام علیک یا بن رسول الله...» آغاز شده است که از آموخته‌های امام پنجم به علقمه بن محمد حضرمی است.^۶

این زیارت که نوعی تجدید عهد با امام حسین علیه السلام و شهادت، با تکیه عمده بر مسئله تولی و تبری، منشور سیاسی شیعه و اعلام مواضع مکتبی به شمار می‌رود و احیاگر خاطره آن حماسه و تکریم شهادت است.

زیارت قبور

در روایت صحیح و مستند فراوانی به «زیارت قبور» تشویق و توصیه شده و عملی مستحب و سودمند و پندآموز شمرده شده است. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است: قبرها را زیارت کنید؛ چرا که هم علاقه و دلبستگی شما را به دنیا می‌کاهد و هم آخرت را به یادتان می‌آورد.^۷

رسول خدا صلی الله علیه و آله به زیارت قبور مؤمنین مدفون در بقیع می‌رفت و بر آنان دعا و استغفار می‌کرد. این سیره، از پیشوایان دین و صحابه و علمای دین هم نقل شده است. فقهای مذاهب اهل سنت هم گفته‌اند که زیارت قبور برای پند گرفتن و یاد آخرت مستحب است و روز جمعه و یک روز قبل و بعد از آن بهتر است و سفر برای زیارت مردگان، به ویژه صالحان مستحب است؛ اما زیارت قبر پیامبر خدا صلی الله علیه و آله از بزرگ‌ترین عبادات است.^۸

پس زیارت قبور و تبرک و توسل به آنها و ختم قرآن برای صاحبان قبور و دعا و نماز در کنار آنها چیزی نیست که از ابداعات شیعه باشد؛ بلکه ریشه‌های محکم دینی و سابقه تاریخی دارد

و نمونه‌هایی از زیارت قبور مؤمنین و صحابه همچون قبر بلال، قبر سلمان، قبر ابویوب انصاری و... از سوی بزرگان دین در متون تاریخی آمده است.^۹

زیارت قبول

به کسانی که توفیق زیارت حج یا حرم معصومین علیهم‌السلام را یافته‌اند، گفته می‌شود: «زیارت قبول» یا «تقبل الله»؛ یعنی خدا قبول کند. زیارت مثل هر عمل عبادی و اطاعتی که از سوی بنده انجام می‌گیرد، وقتی ارزشمند است که مورد قبول و پذیرش خدا قرار گیرد. خدا هم اعمال نیک را از پاکان و اهل تقوا و اخلاص می‌پذیرد: «أَتَمَّا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ»^{۱۰}.

در متن دعاها و زیارت‌نامه‌ها، به‌ویژه درباره زیارت خانه خدا، تعبیر «حج مقبول و سعی مشکور»، همچنین درخواست اجر و ثواب بر زیارت و «تَقَبَّلْ مِنِّي...» فراوان آمده است. زیارت قبول گفتن به یک زائر، درخواست پاداش و پذیرش زیارتش از سوی خدا و ثمربخشی عمل در دنیا و آخرت است. معمولاً هم وقتی به کسی گفته می‌شود: «قبول باشد»، در پاسخ می‌گوید: «قبول حق باشد».

زیارت کربلا

سرزمین کربلا، مدفن سیدالشهداء علیه‌السلام و شهدای واقعه عاشورا است. برای زنده نگه داشتن نام و یاد ایشان و درس‌های آن حماسه الهی و قیام خونین و ابراز وفاداری به خط اهل بیت علیهم‌السلام و تداوم راه شهیدان، ائمه ما تأکید فراوان کرده‌اند که شیعه تا می‌تواند به زیارت کربلا برود. برای زیارت قبر هیچ امامی، به این اندازه سفارش نشده

پس زیارت قبور و تبرک و توسل به آنها و ختم قرآن برای صاحبان قبور و دعا و نماز در کنار آنها چیزی نیست که از ابداعات شیعه باشد؛ بلکه ریشه‌های محکم دینی و سابقه تاریخی دارد.

در متن دعاها و زیارت‌نامه‌ها، به‌ویژه درباره زیارت خانه خدا، تعبیر «حج مقبول و سعی مشکور»، همچنین درخواست اجر و ثواب بر زیارت و «تَقَبَّلْ مِنِّي...» فراوان آمده است. زیارت قبول گفتن به یک زائر، درخواست پاداش و پذیرش زیارتش از سوی خدا و ثمربخشی عمل در دنیا و آخرت است.

است. در بعضی روایات، زیارت کربلا از زیارت کعبه هم برتر شمرده شده و ثواب زیارت کربلا برابر با دهها و صدها حج و عمره بیان شده است. لحن روایات در این باره به گونه‌ای است که آن را برای شیعه در حد یک «فریضه» می‌شمارد و ترک آن را ناپسند می‌داند و هیچ عذر و بهانه و خوف و خطری را مانع از آن نمی‌داند و ترک آن را جفا می‌شمرد. امام صادق علیه السلام فرموده است: «زیارة الحسين بن علي واجبة على كل من يقرب للحسين بالامامة من الله عزوجل»؛^{۱۱} زیارت حسین بن علی علیه السلام بر هر کس که او را از سوی خدای متعال «امام» می‌داند، واجب است.

زیارت خائفانه هم (که پیش‌تر درباره آن گفتیم) ثواب افزون‌تری دارد؛ چون احیای نام آن امام و مدفن مطهرشان در عصر خفقان و محدودیت، جهادی سخت به شمار می‌آید، در توصیه‌های اولیا آمده است که بر زیارت کربلا استمرار داشته باشید و آن را قطع نکنید؛ چرا که بهترین اولاد انبیا در آن مدفون است. امام صادق علیه السلام فرمود: «زُورُوا كَرْبَلَا وَلَا تَقَطُّوْهُ، فَإِنَّ خَيْرَ أَوْلَادِ الْأَنْبِيَاءِ ضَمَّتَهُ».^{۱۲}

زیارت کربلا، موجب بهره‌مندی از شفاعت آن امام و آمرزش گناهان و سبب رحمت الهی است و آداب خاصی دارد که در کتب زیارت بیان شده است.^{۱۳}

زیارتگاه

مدفن هر یک از پیامبران، امامان، امام‌زادگان، شهدا و انسان‌های باایمان و اولیای الهی را «زیارتگاه» و «مزار» گویند؛ چون محلی است که مردم به زیارت آن می‌روند و بر سر تربت آنان حاضر می‌شوند. حرم، امام‌زاده، امام‌باره و آستانه هم گفته می‌شود.

بر سر تربت ما چون گذری، همت خواه

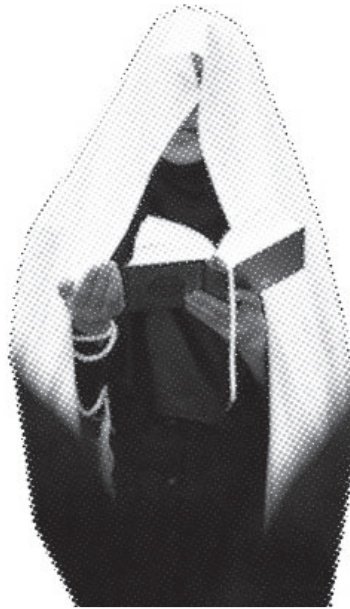
که زیارتگه رندان جهان خواهد شد^{۱۴}

حضرت امام خمینی (ره) نیز در ستایش جان‌باختگان راه اسلام و شهدای عزیز و تربت پاک آنان که زیارتگاه ره‌پویان جهاد و شهادت است، فرموده است:

خدا می‌داند که راه و رسم شهادت کور شدنی نیست و این ملت‌ها و آیندگان

هستند که به راه شهیدان اقتدا خواهند نمود و همین تربت پاک شهیدان است که تا

قیامت، مزار عاشقان و عارفان و دل‌سوختگان و دارالشفای آزادگان خواهد بود.^{۱۵}

زیارت مأثور

«مأثور» از ریشه «اثر» به سخنی گفته می‌شود که از پیامبر خدا ﷺ یا معصومین (علیهم‌السلام) نقل شده باشد. متن برخی از زیارت‌نامه‌ها دارای سند روایی است و در کتب حدیث، از امام (علیه‌السلام) نقل شده است؛ مثل زیارت جامعه کبیره، زیارت ناحیه مقدسه، زیارت عاشورا، زیارت اربعین، زیارت امین‌الله و بسیاری از زیارت‌نامه‌های دیگر.

زیارت غیرمأثور، زیارتی است که علمای دین و راویان احادیث، به تناسب شخصیت و ویژگی‌های مزار یا مکانی مقدس تنظیم کرده‌اند و سند آن به امام نمی‌رسد و اشکالی هم در خواندن آنها نیست. به هر حال، سلام‌ها و درودهایی است خطاب به امامان و امام‌زادگان. البته خواندن زیارت‌نامه مأثور بهتر است؛ چون از زبان معصوم (علیه‌السلام) صادر شده و مضامین آن والاتر و با شخصیت معصومین (علیهم‌السلام) و مقام و فضایلشان متناسب‌تر است. چه متنی که ائمه فرموده‌اند هنگام زیارت چنین بگویید و چه متنی که نقل شده یک معصوم، هنگام زیارت چنین می‌فرمود، هر دو برای ما حجت و سند است و به عنوان زیارت مأثور، خواندن آنها اولویت دارد.

زیارت مطلقه

زیارت مطلقه، در مقابل زیارت خاصه است. زیارت خاصه و مخصوصه یا موقته آن است که در روز خاصی به وسیله آن زیارت‌نامه، امامی مورد زیارت قرار می‌گیرد؛ مثل زیارت خاص شب نیمه شعبان، زیارت خاص در روز عاشورا، زیارت خاص شب عید فطر و امثال آن.

زیارت غیرمأثور، زیارتی است که علمای دین و راویان احادیث، به تناسب شخصیت و ویژگی‌های مزار یا مکانی مقدس تنظیم کرده‌اند و سند آن به امام نمی‌رسد و اشکالی هم در خواندن آنها نیست.

اما زیارت مطلقه، وقت خاصی ندارد و هر زمان و از هر مکان می‌توان معصومی را با آن زیارت کرد. در کتب زیارت، گاهی برای یک معصوم چندین زیارت مطلقه نقل شده؛ مثلاً برای حضرت رسول ﷺ هجده زیارت مطلقه وارد شده است.^{۱۶}

زیارت ناحیه مقدسه

مقصود از «ناحیه مقدسه»، یعنی از سوی امام معصوم ﷺ، زیارت خاصی که خطاب به امام حسین ﷺ و شهدای کربلاست و در آن، نام یکایک شهدای کربلا از بنی‌هاشم و دیگران آمده است. این زیارت از امام حسن عسکری ﷺ روایت شده است؛ هر چند بعضی هم آن را از امام زمان (عج) می‌دانند. چون در زمان امام هادی و امام عسکری ﷺ خفقان حکام عباسی سبب شده بود دیدار حضوری با این دو امام معصوم، یا دیدار با امام زمان (عج) در عصر غیبت صغری مشکل باشد، در نامه‌ها و جواب نامه‌هایی که از سوی امام هادی ﷺ صادر می‌شد، می‌گفتند از «ناحیه» چنین آمده است. زیارت ناحیه یاد شده، در سال ۲۵۲ هجری از ناحیه مقدسه به دست شیخ محمد بن غالب اصفهانی رسیده است.^{۱۷}

زیارتنامه

هنگام حضور در کنار مرقد پاک یک معصوم ﷺ، یا از راه دور، هر سلام و درودی را که شایسته ساحت مقدس او باشد، می‌توان بر زبان آورد؛ ولی بهتر است متنی که از معصومین ﷺ نقل و به خواندن آن سفارش شده، خوانده شود که فضیلت بیشتری دارد. این متون را «زیارتنامه»

گاهی کسی که به سفر زیارتی رفته، در ملاقات با دوستان و بستگانش، برای نشان دادن ارادت خود به آنان و اظهار این که در آن حرم به یاد شما بودم و از طرف شما هم زیارت کردم، می‌گوید: «نایب الزیاره بودم».

گویند. مثل زیارت جامعه، زیارت عاشورا، زیارت وارث و ... .

همچنین به کتابچه و جزوه‌ای که مشتمل بر متون زیارتی باشد و در حرم‌ها خوانده شود، زیارت‌نامه گفته می‌شود. این متن‌ها گاهی از امامان روایت شده (زیارت مأثوره) و گاهی هم علما و بزرگان دین ابداع و تنظیم کرده‌اند. به برگه جواز عبور از مرز در سفرهای زیارتی هم در قدیم، زیارت‌نامه گفته می‌شد.

زیارت نیابی

گاهی زائر برای خود زیارت می‌کند و گاهی به نیابت از شخصی دیگر (چه مرده و چه زنده) و ثوابش را به آن شخص هدیه می‌کند. در مورد حج هم «حج نیابتی» اصطلاح رایجی است و احکام خاصی دارد. به زیارتی که به نیابت از شخص دیگر باشد، زیارت نیابی گفته می‌شود و به این زائر، «نایب الزیاره» گویند. از این رو گاهی کسی که به سفر زیارتی رفته، در ملاقات با دوستان و بستگانش، برای نشان دادن ارادت خود به آنان و اظهار این که در آن حرم به یاد شما بودم و از طرف شما هم زیارت کردم، می‌گوید: «نایب الزیاره بودم».^{۱۸}

پی‌نوشت‌ها:

۱. دعای مفصلی است؛ ر.ک: مفاتیح الجنان، عمل هفتم از اعمال مشترک ماه رجب.
۲. همان، اولین زیارت از زیارات مخصوصه حضرت ابی‌عبدالله (علیه‌السلام) ص ۴۳۸ و علامه مجلسی، بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۳۳۶.
۳. بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۳۴۰؛ محمد مهدی شمس‌الدین، انصار الحسین، ص ۱۲۹.
۴. شیخ مفید، المزار ص ۵۲.
۵. ابن قولویه، کامل الزیارات، ص ۱۷۴.
۶. بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۲۹۱.
۷. علامه امینی، الغدیر، ج ۵، ص ۱۶۸ و ۱۶۹.
۸. عبدالرحمن جزیری، الفقه علی المذاهب الاربعه، ج ۱، ص ۴۲۱.
۹. ر.ک: به بحث مفصل علامه امینی در الغدیر، ج ۵، ص ۸۶ تا ۲۰۷ به ویژه بخش «الحث علی
۱۰. مانده، آیه ۲۷؛ احقاف، آیه ۱۶؛ آل عمران، آیه ۳۷.
۱۱. شیخ حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۴۶.
۱۲. کامل الزیارات، ص ۲۶۹.
۱۳. در مدخل «آداب زیارت» از همین «فرهنگ‌نامه زیارت» هم اشاره شده است. از جمله ر.ک: «فرهنگ زیارت». از نویسنده، ص ۳۳۳.
۱۴. حافظ شیرازی.
۱۵. صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۲۳۹.
۱۶. جامع زیارات المعصومین، ج ۱، ص ۶۷ به بعد.
۱۷. متن آن در بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۲۶۹ آمده است.
۱۸. بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۳۱۸ و ۳۲۸، موسوعه زیارت المعصومین، ج ۳، ص ۴۰۹.